

Андрій Черкашин

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна

ORCID: 0000-0003-4929-6706

E-mail: cherkashin68@ukr.net

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ-ЛІДЕРІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

Анотація: У статті розглянуто основні методологічні підходи щодо формування особистості майбутніх фахівців-лідерів у закладах вищої освіти України. Визначено, що динамічні зміни у всіх сферах професійної діяльності сучасних фахівців вимагають змін освітньої парадигми та визначення методологічних підходів щодо професійної підготовки та виховання фахівців-лідерів у закладах вищої освіти. Зосереджено увагу, що феномен лідерства є одним з найважливіших системоутворюючих чинників, що забезпечують організацію та функціонування суспільного виробництва в найширшому сенсі цього терміна. Вказано, що врахування особистісного, діяльнісного, системного, синергетичного, компетентнісного, культурологічного та аксіологічного підходів у навчально-виховному процесі буде сприяти формуванню високого рівня професіоналізму майбутніх фахівців у закладах вищої освіти України.

Ключові слова: методологічні підходи, виховання, особистість, майбутні фахівці-лідери, навчально-виховний процес, заклади вищої освіти.

An extended abstract of a paper on the subject of:

**“Methodological approaches to education of personality of future leading specialists in
Ukraine's higher education institutions”**

General problem setting. The article deals with the main methodological approaches to the formation of the personality of future specialists-leaders at higher education institutions of Ukraine.

The paper states that the higher education institutions in Ukraine organize their activity complying with the Ukrainian laws; according to the licenses received, they realize educational and professional programs for training specialists in certain education and qualification levels; provide for the teaching, educating and professional training of specialists with taking into account standard requirements in the field of higher education to satisfy the educational needs of the personality, society and state, and also conduct scientific and technical activity.

Research and publications analysis.

The dynamic changes in all spheres of professional activity of modern specialists require changes in the educational paradigm and the definition of methodological approaches to professional training and education of specialists-leaders in higher education institutions.

It is emphasized that educating a personality is one of the oldest historic and scientific tasks as for the development of an “intellectual” society.

Hence mastering the sense and contents of education is an urgent research need in philosophy, pedagogics, and psychology. In various areas of scientific knowledge, the concept of education has different interpretations leading to various

methodological views on its structural and functional component.

To educate a personality is to help the student open, realize and appropriate universal and national moral standards as the values of personal life that form the inner core of the personality, i.e. the value moral and ethical grasp composing the basis for development and self-realization under the conditions of sociocultural activity.

The article's aim statement. *Studying the pedagogical characteristics of the education process, the researchers define the wide and narrow senses of the educational influence.*

The wide pedagogical sense of education is approached within the context of educating the personality at different and various educational institutions on the basis of modern pedagogical technologies.

The narrow sense of education is considered the educational activity of pedagogue to get the corresponding aim.

Some foreign studies deal with education as with a purposive process of forming universal, moral and spiritual values in the process of socializing and developing the personality.

The boundary narrow sense of education determines the mutual collaboration of the pedagogues and parents to individualize the educational influence on the personality.

The attention is focused on the fact that the phenomenon of leadership is one of the most important system-forming factors that ensure the organization and functioning of social production in the broadest sense of the term.

Main material exposition. *It is indicated that the consideration of personal, activity, systemic, synergetic, competence, culturological and axiological approaches in the educational process will contribute to the formation of a high level of professionalism of future specialists-leaders at higher education institutions of Ukraine.*

The implementation of the personal approach into the educational process of

higher education institution of Ukraine stipulates helping the student to acknowledge oneself as a personality, to reveal and open their abilities, to form self-consciousness, to realize the personal and professionally important features, the self-determination, self-fulfillment and self-affirmation.

When dealing with with the importance of activity approach for training specialists, the paper states that the personality development takes place in the process of its interaction with the social environment, and also of teaching and education as the ways of appropriating the socially developed methods to perform and reproduce actions, i.e. in the creative activity of the students themselves.

The systemic approach in pedagogy is shown to be directed to revealing the integrity of pedagogical objects, detecting different types of connections in them and uniting them into an integral theoretic picture.

The synergetic approach in education the future specialists-leaders enables outlining the way to reveal the general basis for uniting the scientific knowledge of different subjects into a single system, this approach can turn into a new conceptual platform of their integration at the theoretical and methodological level.

The competence approach in education is viewed in the aspect of forming competences in the future specialists-leaders, making them competitive in the labor market, facilitating successful solutions to the personal, professional and social tasks along the way of personal and professional self-perfection and self-education.

Conclusions on the research and further research perspectives. *The formation of a highly professional personality of the future specialists at the higher education institutions of Ukraine is impossible without taking into account the culturological approach to form the corresponding cultural behavior of personality on using the greatest*

achievements of the national and world cultures in the educational process.

Developing the culture of personality is closely connected with the formation of corresponding values in it.

Hence within the aspect of forming the personality of future specialists in the higher education institutions of Ukraine, a need emerges to take into account the axiological approach.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реформування системи вищої освіти в Україні вимагає розробки нових форм та методів професійної підготовки та виховання фахівців-лідерів у закладах вищої освіти України.

Заклади вищої освіти України організовують власну діяльність згідно із законодавством України, реалізують відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми підготовки фахівців за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечують навчання, виховання та професійну підготовку з урахуванням нормативних вимог у галузі вищої освіти з метою задоволення освітніх потреб особистості, суспільства і держави, а також здійснюють наукову і науково-технічну діяльність.

Динамічні зміни у всіх сферах професійної діяльності сучасних фахівців вимагають змін освітньої парадигми та визначення методологічних підходів щодо професійної підготовки та виховання фахівців-лідерів у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблемі дослідження методологічних підходів до виховання фахівців у закладах вищої освіти присвячені роботи І. Бега, О. Бодальова, О. Бялик, О. Киричука, Н. Кузьміна, В. Лісовського, С. Максименка, Л. Мороз,

The values themselves are filled with the sense of existence of the human and the society, they considerably reproduce the human themselves spiritually.

The values, however, also are a culturally mediated standard of the required to achieve the needs, a standard of transcendental nature overrunning the individual consciousness.

В. Носкова, П. Підкасистого, О. Романовського, В. Сластьоніна, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, іО. Федоренко, В. Ягупова та ін. Вихованню фахівців-лідерів присвячені наукові праці С. Калашнік, О. Пономарьова, О. Романовського, Є. Воробьової, В. Бондаренко, О. Квасник, І. Репко, В. Шаполової та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Наукові напрацювання щодо організації виховання фахівців-лідерів у закладах вищої освіти охоплюють визначений спектр форм та методів щодо їхньої професіоналізації. Проте, на наш погляд, ще недостатньо розроблені методологічні підходи щодо всебічного виховання фахівців-лідерів із урахуванням сучасних напрацювань у галузях психології, педагогіки та інших науках, що зрештою не забезпечує їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Формулювання цілей статі (постановка завдання). Метою статті є визначення методологічних підходів до виховання особистості майбутніх фахівців-лідерів у закладах вищої освіти.

Виклад основних матеріалів та результатів дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Виховання особистості є одним з найдавніших історико-наукових завдань щодо розвитку «розумового» суспільства. Відповідно, опанування

сенсом та змістом виховання є нагальною потребою досліджень із філософії, педагогіки та психології. У різних галузях наукового знання поняття виховання має різнобічне тлумачення, що стає причиною різних методологічних поглядів на його структурно-функціональну складову.

О. Бялик зазначає: «Аналіз наукових джерел свідчить про те, що різноаспектність тлумачень феномену «виховання» зумовлюється наявністю різних методологічних підходів, концепцій виховання, уявлень учених і дослідників про формування особистості, про роль і місце педагога та вихованця у вихованні. Тому це поняття тлумачиться ними як суспільне явище, діяльність, система, дія, цінність, процес, взаємодія» [6, с. 61].

В. Сухомлинський [26, с. 55] наголошував, що «виховати особистість означає допомогти вихованцю відкрити усвідомити та привласнити загально-людські та національні моральні норми як цінності особистого життя, що утворюють внутрішній стрижень особистості – ціннісну моральну-етичну орієнтацію, що слугує основою розвитку та самореалізації в умовах соціокультурної діяльності».

І. Бех вказує, що виховна робота «... розуміється як робота з цінностями, сенсами, системою відносин людини з її емоційно-вольовою й рефлексивною сферами, з тим, що дає змогу дитині, підліткові, дорослому усвідомлювати, оцінювати й удосконалювати себе як головний фактор, що визначається, насамперед, якістю буття» [3, с. 2].

О. Сухомлинська зазначає, що «... у широкому розумінні виховання – це соціалізація, тобто процес формування інтелекту, духовних і фізичних сил підростаючого покоління. Виховання як педагогічна категорія є цілеспрямованою діяльністю, покликаною сформувати систему якостей особистості, поглядів та переконань відповідно до виховання суспільних ідеалів» [27].

О. Коберник визначає виховання як соціально-особистісне явище педагогічної взаємодії всіх учасників у площині творчості та взаємодопомоги [11].

О. Кононко трактує сутність дефініції «виховання» дітей у юнацькому віці визначає як «комплексний двосторонній процес всебічного формування і розвитку особистості з урахуванням її вікових особливостей». Автор вказує, що юнацький вік «визначає завершення фізичного дозрівання людини, її первинної соціалізації, вибір професії, формування світогляду, початок вступу до дорослого життя» [12, с. 87].

На думку Ю. Бабанського [2] наукова дефініція «виховання» у широкому соціальному сенсі являє собою всебічний суспільний виховний вплив на людину як позитивних так і негативних факторів соціального середовища. Розглядаючи педагогічні особливості процесу виховання, вчений визначає широкий та вузький сенс виховного впливу.

Аналіз наукових поглядів на наукову дефініцію «виховання» зарубіжних дослідників дозволяє стверджувати наступне. Д. Моліна [28] та інших розуміють під вихованням процес формування моральних рис шляхом опанування їхнього змісту та відповідного педагогічного впливу на формування. А. Позо розглядає виховання як процес соціалізації особистості, який є цілісним, сприяє формуванню культури особистості та суб'єкт-суб'єктних відносин в освітньому просторі [30, с. 35-39]. Дженні Панге вважає, що виховання являє собою педагогічний вплив спрямований на формування у особистості відповідних загально-людських цінностей особистості [30]. В. Оконя під вихованням людини розуміє суспільний вплив на особистість із метою досягнення відповідних змін [29, с. 351]. Категорія «особистість» є постійним предметом різнопланових теоретичних і прикладних психологічних досліджень, практично-змістовна, методологічна складова яких постійно уточнюється.

А. Бойко зазначає, що особистість «у конкретно-історичних обставинах виступає як цілісність,

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ

Таблиця 1 – Основні наукові підходи до визначення змісту наукової дефініції «виховання»

Автори або наукове джерело	Визначення змісту наукової дефініції «виховання»
С. Гончаренко	таке включення в життя, яке є природним продовженням підготовки до неї, але в цьому разі домінуючою метою буде саме включення. Теорія виховання вивчає і обґрунтовує способи включення в життя шляхом застосування особливих методів. При цьому спеціальним завданням стає обґрунтування діяльності, пов'язаної з формуванням ціннісних орієнтацій учнів і студентів – їхніх емоцій, світу почуттів, притаманних людині, ставлення до життя, людей, природи, світу в цілому
В. Сухомлинський	допомогти вихованцю відкрити усвідомити та привласнити загальнолюдські та національні моральні норми як цінності особистого життя, що утворюють внутрішній стержень особистості – ціннісну моральну-етичну орієнтацію, що слугує основою розвитку та самореалізації в умовах соціокультурної діяльності
І. Бех	робота з цінностями, сенсами, системою відносин людини з її емоційно-вольовою й рефлексивною сферами, з тим, що дає змогу дитині, підліткові, дорослому усвідомлювати, оцінювати й удосконалювати себе як головний фактор, що визначається, насамперед, якістю буття
О. Сухомлинська	у широкому розумінні виховання – це соціалізація, тобто процес формування інтелекту, духовних і фізичних сил підростаючого покоління. Виховання як педагогічна категорія є цілеспрямованою діяльністю, покликаною сформувати систему якостей особистості, поглядів та переконань відповідно до виховання суспільних ідеалів
О. Коберник	соціально-особистісне явище педагогічної взаємодії всіх учасників у площині творчості та взаємодопомоги
О. Кононко	комплексний двосторонній процес усебічного формування і розвитку особистості з урахуванням її вікових особливостей
Ю. Бабанський	у широкому соціальному сенсі являє собою всебічний суспільний виховний вплив на людину як позитивних так і негативних факторів соціального середовища. Розглядаючи педагогічні особливості процесу виховання, вчений визначає широкий та вузький сенс виховного впливу. Широкий - розглядається у контексті виховання особистості у різноманітних та різнобічних закладах освіти на підставі сучасних педагогічних технологій. Вузький - виховна діяльність педагога на отримання відповідної мети. Гранично вузький сенс виховання автор визначає сумісну взаємодію педагогів та батьків із метою індивідуалізації виховного впливу на особистість.
В. Астроза, Д. Моліна	процес формування моральних рис шляхом опанування їхнього змісту та відповідного педагогічного впливу на їхнє формування.
Дженні Панге	педагогічний вплив спрямований на формування в особистості відповідних загальнолюдських цінностей
А. Позо	розглядає виховання як процес соціалізації особистості, який є цілісним, сприяє формуванню її культури та суб'єкт-суб'єктних відносин в освітньому просторі
В. Оконя	під вихованням людини розуміє суспільний вплив на особистість із метою досягнення відповідних змін.

що задана природною і певною соціальною системою...В основі загальної концепції людської особистості – реальна жива людина із плоті і крові, з внутрішніми суперечностями і потребами, проте особистість поєднує в собі риси не лише індивідуума неповторного, а й суспільно значущого, загальнолюдського. Тому вона є об'єктом вивчення філософії, психології,

педагогіки, соціології та інших наук про людину» [5, с. 627].

С. Гончаренко пропонує розглядати особистість, у широкому розумінні, як конкретну, цілісну людську індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей; у вузькому, філософському розумінні, як індивід – суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-

історичними умовами життя суспільства. Автор вказує, що «поняття «особистість» не слід цілком ототожнювати з поняттями «індивід» (одиначний представник людського роду) та «індивідуальність» (сукупність рис, що відрізняють індивіда від усіх інших)». З точки зору вченого: особистість – це певне поєднання психічних (включаючи психофізіологічні і соціально-психологічні) властивостей, спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання тощо), рис темпераменту та характеру, здібностей, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, уваги, емоційно-вольової сфери) [8, с.243].

Л. Мороз робить висновок, що «особистість – це людський індивід як суб'єкт суспільних відносин і свідомої діяльності, якому притаманна стійка система соціально значущих особистісних якостей. Завдяки цьому індивід, як людина, належить до того чи іншого суспільства. На думку вчених, особистість з'являється тільки з виникненням свідомості та самосвідомості, а її формування у філогенезі та онтогенезі обов'язково передбачає взаємодію людини з іншими людьми, суспільно-виробничу діяльність. У позиціях цих дослідників більше спільного, ніж принципово відмінного» [18, с. 22].

Відомий український психолог Г. Костюк стверджував, що людина стає «особистістю по мірі того, як у неї формується свідомість та самосвідомість, створюється система психічних властивостей. Остання внутрішньо визначає її поведінку, робить його здатним брати участь у житті суспільства, виконувати ті чи інші суспільні функції» [13, с. 77].

Становлення особистості сучасного фахівця не можливе без виховання у них лідерських якостей. Є. Сокол визначає підготовку фахівців-лідерів у закладах вищої освіти одним з пріоритетних завдань. Він зазначає: «...система освіти повинна вже на ранніх стадіях навчання і виховання використовувати надійні методи і

механізми для виявлення в учнівському чи студентському середовищі потенційних лідерів. Це дозволить організувати цілеспрямовану і послідовну їхню підготовку до усвідомлення та ефективного виконання ними своєї важливої й відповідальної суспільної місії. Система підготовки має передбачати формування високої професійної компетентності та особистісний розвиток. Йдеться про виховання у них почуття відповідальності й високих моральнісних принципів і переконань» [25, с. 19].

На думку вітчизняних вчених, серед найбільш перспективних концепцій, що сприяють оптимізації діяльності соціально-економічного середовища сучасності, перевагу віддають використанню лідерського потенціалу та впровадженню лідерства, яке суттєво покращить результативність вирішення складних, зокрема і форсмажорних ситуацій, та спонукатиме до ефективної взаємодії всіх її учасників. Феномен лідерства є одним з найважливіших системоутворюючих чинників, що забезпечують організацію та функціонування суспільного виробництва в найширшому сенсі цього терміна [22].

О. Романовський, О. Квасник, В. Шаполова сучасну потребу у фахівцях-лідерах визначають як одне з найактуальніших завдань освітнього процесу закладу вищої освіти. На їхній погляд, лідер надихає і спрямовує людей. Відповідно, у виробничому колективі створюється творчо-професійна атмосфера, яка дозволяє досягати високого рівня професіоналізму кожним [24].

В освітньому просторі вишу студент є активним учасником навчально-виховного процесу у складі групи, яка об'єднана спільною метою щодо професійного розвитку. А саме лідер спрямовує свою діяльність «...до ефективної соціальної взаємодії для здійснення спільної мети, для об'єднання групи в команду. ...Команда представляється в ракурсі сутнісної характеристики лідерства у всіх існуючих іпостасях і лідера як ефективного професіонала, і навпаки – лідерство стає

невід'ємною складовою командоутворення і команди в цілому» [23, с. 65]. Отже, виховання лідерських якостей у сучасних фахівців є одним з найважливіших завдань навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти.

В основу визначення методологічних підходів до формування особистості у закладах вищої освіти України нами був покладений експериментально-генетичний метод дослідження особистості запропонований та запроваджений С. Максименком [16]. Суть його полягає в тому, що розвиток особистості розглядається у поєднанні її «зовнішньої» та «внутрішньої» діяльності, їх взаємний перехід і взаємну детермінацію на всіх вікових етапах розвитку. [16, с. 63].

Відповідно, автор зазначає, що у процесі саморозвитку особистості: «між частинами психічного цілого відбувається складна взаємодія, яка призводить до утворення нових властивостей, нових типів взаємодії та взаємовідносин. У результаті цього психічні утворення змінюються кількісно та якісно» [16, с. 57].

З нашої точки зору, проблема виховання особистості майбутніх фахівців у закладах вищої освіти повинна розглядатися в контексті особистісного підходу в педагогіці і психології. Ми погоджуємося з думкою С. Гончаренка, який визначає особистісний підхід як «послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії» [8, с. 243]. Це «...базова ціннісна орієнтація педагога. Яка визначає його позицію у взаємодії з кожною людиною й колективом», зазначає автор [8, с. 243].

В. Нікандров зазначає, що особистість у рамках особистісного підходу «розглядається як воедино пов'язана сукупність внутрішніх умов (психічних станів і властивостей)... Іншими словами, жодне психічне явище, будь то процес, конструкт, стан або властивість, що виявляється в діяльності, а отже, і сама ця діяльність, і її елементи – дії і вчинки, не можуть правильно зрозуміти без

урахування їх особистісної обумовленості» [17, с. 127].

Отже, впровадження особистісного підходу у навчально-виховний процес закладів вищої освіти України передбачає допомогу вихованцю в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей, становленні самосвідомості, в реалізації особистісно і професійно значущих і суспільно прийнятих рис, самовизначення, самореалізації та самоутвердження.

Розглядаючи значення діяльнісного підходу у формуванні особистості майбутніх фахівців, ми погоджуємося з думкою В. І. Загвязинського, Р. Атаханова, які зазначають, що «розвиток особистості відбувається в процесі її взаємодії з суспільним середовищем, а також навчання і виховання, як шляхів привласнення суспільно-вироблених способів виконання дії і їхнього відтворення, тобто в творчій діяльності самих учнів. При цьому важливо, щоб діяльність тих, хто навчається, здійснювалася у формі співпраці як із педагогом, так і з однолітками, сприяла реалізації можливостей кожного, знаходилася в «зоні ближнього розвитку» учня (Л. С. Виготський), в якій учень має базу для подальшого просування і розвитку, чуйний до педагогічної допомоги і підтримки» [19, с. 22].

Відповідно, в процесі навчально-виховного процесу майбутній фахівець опановує професійні знання та навички у творчій співпраці з вихователями, виходячи на найвищий рівень професійної рефлексії, що спонукає його до особистісно-професійного розвитку та самовиховання.

Особливого значення в контексті виховання особистості майбутніх фахівців набуває системний підхід, який розглядається як «методологічний напрям у вивченні реальності, що розглядає будь-який її фрагмент як систему» [16, с. 106].

С. Гончаренко визначає системний підхід як «напряму спеціальній методології науки, завданням якого є розробка методів дослідження й

конструювання складних за організацією об'єктів як систем» [8, с. 305].

Наголошуючи на значенні синергетичного підходу в формуванні особистості в освіті, В. Лутай зазначає: «на засадах синергетичної парадигми можна оптимізувати й вирішення головного завдання сучасної освіти, тобто формування особистості, яка змогла б краще поєднувати індивідуальні інтереси з усіма більш загальними суспільними інтересами» [15, с. 813].

О. Дубасенюк, вказуючи на важливість впровадження синергетичного підходу, зазначає, що він «дозволяє намітити шлях до виявлення загальних підстав для об'єднання різнопредметних наукових знань у єдину систему й може стати новою концептуальною платформою їхньої інтеграції на теоретичному й методологічному рівнях» [21, с. 261].

На її думку, важливою є «ідея всебічного синергетичного розвитку людини, яка реалізується у такому психолого-педагогічному напрямі педагогічної думки як акмеологія, яка займається вивченням: закономірностей самореалізації творчого потенціалу людей у процесі творчої діяльності на шляху до вищих досягнень (вершин); об'єктивних та суб'єктивних чинників, що сприяють чи перешкоджають досягненню вершин; закономірностей навчання вершинам життя і професіоналізму в діяльності; самоосвіти, самоорганізації і самоконтролю; закономірностям самовдосконалення, самокорекції і самореорганізації діяльності під впливом нових вимог, що йдуть як ззовні, від професії і суспільства, розвитку науки, культури, техніки, так і, особливо зсередини, від власних інтересів, потреб і установок, усвідомлення своїх здібностей і можливостей, переваг і недоліків власної діяльності» [21, С. 283–284].

Відповідно, синергетичний підхід ми розглядали як процес набуття психолого-педагогічними системами або їхніми складовими певної якісної новизни, як у структурі, так й у змісті цих систем, спрямованих на самодетермінацію особистості майбутніх фахівців на шляху до їхнього

особистісного і професійного зростання, зокрема у контексті формування у майбутніх фахівців компетенцій, що роблять їх конкурентоспроможними на ринку праці, сприяє успішному розв'язанню особистісних, професійних та суспільних завдань на шляху особистісного та професійного самовдосконалення та самовиховання.

Компетентність у навчанні розуміється як коло питань, на яких людина добре знається, яких набуває молода людина не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо [4, с. 408].

Н. Бібік зазначає, що «функції компетенцій у навчанні відображають соціальне замовлення на підготовку молоді, є умовою реалізації особистісних смислів навчання; охоплюють реальні об'єкти навколишньої дійсності для цілеспрямованого застосування знань, умінь і способів діяльності; формують досвід предметної діяльності учня; наявні в різних навчальних предметах і освітніх галузях; є міжпредметними елементами змісту освіти; дозволяють пов'язати теоретичні знання з практичним їх використанням; становлять собою інтегральні характеристики якості підготовки учнів і комплексного контролю» [4, с. 408].

В. Лозовецька розглядає компетентність, як «сукупність знань і вмінь, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати і прогнозувати результати праці, використовувати сучасну інформацію щодо певної галузі виробництва» [14, с. 722].

З нашої точки зору, процес формування особистості майбутніх фахівців у закладах вищої освіти України повинен бути спрямований на опанування кожним працівником відповідними професійними компетентностями, а саме: сформованості умінь розмірковувати й оцінювати професійні ситуації і проблеми, виявленні творчого підходу до їх вирішення; прояву розумної ініціативи у виконанні оперативно-службових

завдань; усвідомлене розуміння особистої відповідальності за результати професійної діяльності; здатність до управління підпорядкованим особовим складом; прийняття раціональних та оптимальних рішень у вирішенні конкретних завдань і проблем професійної діяльності.

Формування високопрофесійної особистості майбутніх фахівців у закладах вищої освіти України не можливий без урахування культурологічного підходу. Суть підходу полягає у формуванні відповідної культури поведінки особистості з врахуванням у навчально-виховному процесі найкращих здобутків національної й світової культур.

В загальному сенсі, культура розуміється, як система програм людської діяльності, поведінки і спілкування людини для зміни та удосконалення суспільного життя в усіх його основних виявах.

Відповідно, культурологічний підхід до формування особистості майбутніх фахівців у закладах вищої освіти України відображає систему відповідних форм та методів, які спрямовані на формування культури поведінки кожного працівника як носія цінностей культури українського народу.

Л. Повалій зазначає: «культура поведінки не зводиться до формального дотримання етикету. Вона становить важливу частину морального фонду особистості, є дієвим вираженням таких моральних якостей, як гуманізм, громадянськість, почуття власної гідності, що виявляються у людини повсякденно і в різних умовах соціуму – сім'ї, школі, громадських місцях, привселюдно і наодинці. Культура поведінки включає низку умінь і навичок, що допомагають у правильній організації розумової та фізичної праці, дотриманні особистої гігієни, режиму дня, способу життя. Це поняття передбачає також і певний рівень естетичної вихованості, що сприяє дотриманню почуття міри у своїй поведінці, виборі одягу, предметів вжитку тощо» [20, с. 441].

Отже, в нашому дослідженні сутнісними характеристиками моральних основ культури поведінки майбутніх фахівців-лідерів у закладах вищої освіти України ми вважаємо:

- відповідальність як своєчасне і відповідальне виконання своїх обов'язків і моральних вимог, активні й ініціативні дії, повага до прав і свобод, допомога і підтримка інших, реалізація своїх можливостей і здібностей, вимогливість до себе та до інших; самокритичність та саморегуляція своєї поведінки, протидія злу та насиллю;

- справедливість як чесність і чистосердечність у взаєминах, правдивість, об'єктивність в оцінці себе та інших, самокритичність, добротність;

- повага людської гідності, повага до людини, прагнення не чинити незручностей і неприємностей, ставлення до інших як до унікальної особистості, коректність, самоповага, турбота про розвиток своєї духовної і фізичної культури;

- людяність як любов до людини, повага її гідності, чуйність і турбота про інших, вміння дякувати, каятись;

- миролюбність як довір'я, доброзичливість, толерантність, поблажливість, уміння доходити консенсусу, уміння прощати, просити вибачення;

- милосердя як доброта, співчуття і допомога ближньому, лагідність, співпереживання.

В професійному плані культура поведінки відбивається в культурі праці, яка розуміється, як «матеріальна культура, до якої належить стан продуктивних сил, трудових навичок людей» [1, с. 442].

На думку О. В. Аніщенко, «ставлення до праці стає головним критерієм оцінки людини, а обов'язок сумлінно працювати – одним із головних елементів у системі моральних норм і цінностей. Ставлення до праці стає головним критерієм оцінки людини, а обов'язок сумлінно працювати – одним із головних елементів у системі моральних норм і цінностей» [1, с. 442].

Відповідно, у нашому дослідженні опанування культурою праці майбутніми фахівцями у закладах вищої освіти України передбачає вміння й звичку раціонально планувати, організовувати свою навчально-професійну діяльність, дотримуватися вимог правил етикету, виконувати загальні завдання навчально-виховної діяльності, бути зразком носіння (наслідування) найкращих культурних традицій українського народу.

Розвиток культури особистості тісно пов'язаний з формуванням у неї відповідних цінностей. Відповідно, в аспекті формування особистості майбутніх фахівців у закладах вищої освіти України виникає необхідність у врахуванні аксіологічного підходу.

В науці поняття «аксіологія» являє собою учіння про цінності суспільства, соціальних груп та особистості [6, с. 20].

В Енциклопедії освіти цінність визначається, як «властивості буття, які створює людина або які мають певне ставлення до неї» [10, с. 993].

В. А. Киричок основною дефініцією поняття «цінність» визначає «значущість певних реалій дійсності з точки зору задоволення матеріальних і духовних потреб, інтересів людини; це те,

що може цінувати особистість, що є для неї значущим і важливим» [10, с. 993].

Автор зазначає, що самі цінності наповнюють сенсом існування людини і суспільства, вони значною мірою духовно відтворюють саму людину. Але цінності – це й опосередкований культурою еталон належного у досягненні потреб, який має трансцендентний характер, що виходить за межі індивідуальної свідомості.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На підставі проведеного дослідження нами були визначені основні методологічні підходи до формування особистості майбутніх фахівців у закладах вищої освіти України. Нами визначено, що врахування особистісного, діяльнісного, системного, синергетичного, компетентнісного, культурологічного та аксіологічного підходів у вихованні особистості майбутніх фахівців у закладах вищої освіти України буде сприяти формуванню у них високого рівня професіоналізму.

Перспективним напрямком подальшого дослідження є визначення системи формування особистості майбутніх фахівців у закладах вищої освіти України.

Список літератури:

1. Аніщенко, О. В. (2008) Культура праці. *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінко Інтер., С. 442 .

2. Бабанский, Ю. К. & Победоносцев, Г. А. (1985) Комплексный подход к воспитанию учащихся: в вопросах и ответах. К.: Рад. школа. 256 с.

3. Бех, І. Д. (2006) Вчинок у морально-духовному розвитку особистості. *Початкова школа*. № 3. С. 1 – 4.

4. Бібік, Н. М. (2008) Компетентність у навчанні. *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінко Інтер. С. 408 – 409.

5. Бойко, А. М. (2008) Особистість. *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук

України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінко Інтер. С. 627 – 628.

6. Бялик, О. М. (2017) Сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук 13.00.07- теорія і методика виховання Умань, 547 с.

7. Голованова, Н. Ф. (2007) Подходы к воспитанию в современной отечественной педагогике. *Педагогика*. № 10. С. 38 – 47.

8. Гончаренко, С. У. (1997) Українській педагогічний словник. К.: Либідь. 376 с.

9. Гончаренко, С.У. (2008) Педагогіка. *Енциклопедія освіти*. Голов. ред. В.Г. Кремень; Акад. пед. наук України. К.: Юрінком Інтер. С. 635 – 637.

10. Киричок, В. А. (2008) Цінності. *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук

України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінко Інтер. С. 992 – 993.

11. Коберник, О. М. (2001) Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі. К.: Науковий світ, 182 с.

12. Кононко, О. Л. (2008) Виховання. *Енциклопедія освіти*. К.: Хрінком Інтер, 1040 с.

13. Костюк, Г. С. (1989) Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Рад. школа. 608 с.

14. Лозовецька, В. Т. (2008) Професійна компетентність. *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінко Інтер. С. 722 – 723.

15. Лутай, В. С. (2008) Синергетичний підхід в освіті. *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінко Інтер. С. 812 – 813.

16. Максименко, С. Д. (2006) Генезис существования личности. К.: Изд-во ООО „КММ”. 240 с.

17. Никандров, В. В. (2008) Методологические основы психологии: учебное пособие. СПб.: Речь. 235 с.

18. Мороз, Л. І. (2008) Теоретичні та прикладні засади професійно-психологічного тренінгу працівників органів внутрішніх справ України : 19.00.06. К.: 460 с.

19. Загвязинский, В. И. & Астаханов, Р. (2005) Методология и методы психолого-педагогического исследования: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд., стер. М.: Издательский центр «Академия». 208 с.

20. Повалій, Л. В. (2008) Культура поведінки. *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінко Інтер. С. 441 – 442.

21. Дубасенюк, О. А. (2011) Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 389 с.

22. Романовський, О. Г. & Пономарьов, О. С. (2017) Парадокси харизматичного лідерства. *Теорія і практика управління соціальними системами*. №1. С. 47 – 56.

23. Романовський, О., Квасник, О., Шаполова, В., Чала, Ю. & Бондаренко, В. (2017) Обов'язкові складові особистості харизматичного лідера як запорука його успіху. *Лідер. Еліта. Суспільство. Щоквартальний науково-практичний журнал*. Х.: НТУ „ХПІ”. № 1. С. 65

24. Романовский, А.Г. Квасник, О.В. & Шаполова, В.В. (2016) Трёхвекторная структура понятия лидерство. Инновации в науке, образовании и производстве Казахстана. *Международ. научно-практ. Алматы*. II том. С. 73 – 77

25. Сокол, Є. І. (2017) Підготовка професіоналів-лідерів як завдання вищої школи. *Лідер. Еліта. Суспільство. Щоквартальний науково-практичний журнал*. Х.: НТУ „ХПІ”. № 1. с. 19.

26. Сухомлинська, О. В. (2004) Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін. *Шлях освіти*. № 2. С. 2 – 6.

27. Molina, D. L. (2009) *Hacia una educación integral. Los elementos clave en la escuela de la vida*. Barcelona: Erasmus Ediciones, 164 p.

28. Okoń, W. (2001) *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: “Żak” 520 p.

29. Pozo, A., del Mar Del, M., Castillo, A., Luís, J. & Navas, L. (2004) Julián y otero urtza Capítulo del libro de Eugenio; Teorías e instituciones contemporáneas de educación. *La educación como objeto de conocimiento. el concepto de educación*. Madrid: Biblioteca Nueva, 30 – 47 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ugr.es/~fjjrios/pce/media/1-EducacionConcepto.pdf>

30. Santellces-Cuevas, L. & Astroza, V. (2002) Luvé: A constructive learning approach for working with parents and family in society. L. Santellces-Cuevas, V.

References:

1. Anischenko, O. V. (2008) *Kul'tura pratsi*. [Culture of labor]. Entsyklopediia osvity. Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyj red. V. H. Kremen'. K.: Yurinko Inter. P. 442. [in Ukrainian]
2. Babanskij, Ju. K. & Pobedonoscev, G. A. (1985) *Kompleksnyj podhod k vospitaniju uchashhihsja: v voprosah i otvetah*. [An integrated approach to teaching students: questions and answers.]. K.: Rad. shkola. 256 p. [in Russian]
3. Bekh, I. D. (2006) *Vchynok u moral'no-dukhovnomu rozvytku osobystosti*. [Action in the moral and spiritual development of personality]. Pochatkova shkola. № 3. P. 1 – 4. [in Ukrainian]
4. Bibik, N. M. (2008) *Kompetentnist' u navchanni*. [Competence in learning]. Entsyklopediia osvity. Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyj red. V. H. Kremen'. K.: Yurinko Inter. P. 408 – 409. [in Ukrainian]
5. Bojko, A. M. (2008) *Osobystist'*. [Personality]. Entsyklopediia osvity. Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyj red. V. H. Kremen'. K.: Yurinko Inter. P. 627 – 628. [in Ukrainian]
6. Bialyk, O. M. (2017) *Suchasni tendentsii statevoho vykhovannia uchnivskoi molodi v krainakh Yevrosoiuzu*. [Contemporary trends in the sexual education of pupils in the European Union]. *Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora pedahohichnykh nauk 13.00.07- teoriia i metodyka vykhovannia Uman'*, 547 p. [in Ukrainian]
7. Golovanova, N. F. (2007) *Podhody k vospitaniju v sovremennoj otechestvennoj pedagogike*. [Approaches to education in modern native pedagogy]. *Pedagogika*. № 10. P. 38 – 47. [in Russian]
8. Honcharenko, S. U. (1997) *Ukrains'kij pedahohichnyj slovnyk*. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. K.: Lybid'. 376 p. [in Ukrainian]
9. Honcharenko, S.U. (2008) *Pedahohika*. [Pedagogy]. Entsyklopediia osvity. Holov. red. V.H. Kremen'; Akad. ped. nauk Ukrainy. K.: Yurinko Inter. P. 635 – 637. [in Ukrainian]
10. Kyrychok, V. A. (2008) *Tsinnosti*. [Values]. Entsyklopediia osvity. Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyj red. V. H. Kremen'. K.: Yurinko Inter. P. 992 – 993. [in Ukrainian]
11. Kobernyk, O. M. (2001) *Teoriia i metodyka psykhologo-pedahohichnoho proektuvannia vykhovnoho protsesu v shkoli*. [Theory and methodology of psycho-pedagogical design of educational process in school]. K.: Naukovyj svit, 182 p. [in Ukrainian]
12. Kononko, O. L. (2008) *Vykhovannia*. [Education]. Entsyklopediia osvity. K.: Khrinko Inter, 1040 p. [in Ukrainian]
13. Kostiuk, H. S. (1989) *Navchal'no-vykhovnyj protses i psykhichnyj rozvytok osobystosti*. [Educational process and mental development of personality]. K.: Rad. shkola. 608 p. [in Ukrainian]
14. Lozovets'ka, V. T. (2008) *Profesijna kompetentnist'*. [Professional competence]. Entsyklopediia osvity. Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyj red. V. H. Kremen'. K.: Yurinko Inter. P. 722 – 723. [in Ukrainian]
15. Lutaj, V. S. (2008) *Synerhetychnyj pidkhid v osviti*. [Synergistic approach in education]. Entsyklopediia osvity. Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyj red. V. H. Kremen'. K.: Yurinko Inter. P. 812 – 813. [in Ukrainian]
16. Maksimenko, S. D. (2006) *Genezis sushhestvovanija lichnosti*. [Genesis of the existence of personality]. K.: Izd-vo OOO „KMM”. 240 p. [in Russian]
17. Nikandrov, V. V. (2008) *Metodologicheskie osnovy psihologi: uchebnoe posobie*. [Methodological

- foundations of psychology: tutorial]. SPb.: Rech'. 235 p. [in Russian]
18. Moroz, L. I. (2008) *Teoretychni ta prykladni zasady profesijno-psykholohichnoho treninhu pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy* [Theoretical and applied principles of professional psychological training of employees of the bodies of internal affairs of Ukraine]: 19.00.06. K.: 460 p. [in Ukrainian]
19. Zagvjazinskij, V. I. & Astahanov R. (2005) *Metodologija i metody psihologo-pedagogicheskogo issledovanija* [Methodology and methods of psychopedagogical research]: ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij. 2-e izd., ster. M.: Izdatel'skij centr «Akademija». 208 p. [in Russian]
20. Povalij, L. V. (2008) *Kul'tura povedinky*. [Culture of Behavior]. Entsyklopediia osvity. Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyj red. V. H. Kremen'. K.: Yurinko Inter. P. 441 – 442. [in Ukrainian]
21. Dubaseniuk, O. A. (2011) *Profesijna pedahohichna osvita: akme-synerhetychnyj pidkhid: monohrafiia*. [Vocational pedagogical education: acme-synergistic approach: monograph]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. 389 p. [in Ukrainian]
22. Romanovs'kyj, O. H. & Ponomar'ov, O. S. (2017) *Paradoksy kharyzmatychnoho liderstva*. [Paradoxes of Charismatic Leadership]. Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nymy systemamy. №1. P. 47 – 56. [in Ukrainian]
23. Romanovs'kyj, O., Kvasnyk, O., Shapolova, V., Chala, Yu. & Bondarenko, V. (2017) *Obov'iazkovi skladovi osobystosti kharyzmatychnoho lidera iak zaporuka joho uspikhu*. [Mandatory components of the charismatic leader's personality as a guarantee of his success]. Lider. Elita. Suspil'stvo. Schokvartal'nyj naukovopraktychnyj zhurnal. Kh.: NTU „KhPI”. № 1. P. 65 [in Ukrainian]
24. Romanovskij, A.H. Kvasnyk, O.V. & Shapolova, V.V. (2016) *Trehvektornaia struktura poniatyia liderstvo*. [Three-vector structure of the concept of leadership]. Ynnovatsyy v nauke, obrazovanny y proyzvodstve Kazakhstana. Mezhdunar. nauchno-prakt. Almaty. II tom. P. 73 – 77 [in Ukrainian]
25. Sokol, Ye. I. (2017) *Pidhotovka profesionaliv-lideriv iak zavdannia vyschoi shkoly*. [Training of leading professionals as a high school job]. Lider. Elita. Suspil'stvo. Schokvartal'nyj naukovopraktychnyj zhurnal. Kh.: NTU „KhPI”. № 1. P. 19. [in Ukrainian]
26. Sukhomlyns'ka, O. V. (2004) *Vykhovannia iak sotsial'nyj protses: osoblyvosti suchasnykh transformatsijnykh zmin*. [Education as a social process: features of modern transformational change.]. Shliakh osvity. № 2. P. 2 – 6. [in Ukrainian]
27. Molina, D. L. (2009) *Hacia una educación integral. Los elementos clave en la escuela de la vida*. Barcelona: Erasmus Ediciones, 164 p.
28. Okoń, W. (2001) *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: “Żak” 520 p.
29. Pozo, A., del Mar Del, M., Castillo, A., Luís, J. & Navas, L. (2004) Julián y otero urtza Capítulo del libro de, Eugenio; Teorías e instituciones contemporáneas de educación. *La educación como objeto de conocimiento. el concepto de educación*. Madrid: Biblioteca Nueva, 30 – 47 p. Access mode: <http://www.ugr.es/~fjjrios/pce/media/1-EducacionConcepto.pdf>
30. Santellces-Cuevas, L. & Astroza, V. (2002) Luve: A constructive learning approach for working with parents and family in society. L. Santellces-Cuevas, V. Astroza. The Journal of Contemporary Human Services. № 83(3). P. 275 – 284.

Стаття надійшла до редколегії 15.05.2019